

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2024-cü il 28 dekabr tarixli sərəncamı ilə 2025-ci ilin ölkəmizdə “Konstitusiya və Suverenlik İli” elan olunması dövlətçilik tariximizin dərinəndən öyrənilməsi və gələcək nəsillərə ötürülməsi, eyni zamanda qalib və qüdrətli dövlətimizin dünya ölkələri sırasında özünə layiqli yer tutması və müstəqilliyimizin dönməz və əbədi olmasının təmin olunması istiqamətində son dərəcə mühüm siyasi-hüquqi əhəmiyyətə malik hadisədir. Təsədüfi deyil ki, 2025-ci il Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının qəbulunun 30-cu, eyni zamanda, Vətən müharibəsində qazanılmış parlaq zəfərin 5-ci ildönümüdür.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanaraq otuz il bundan əvvəl qəbul edilmiş Konstitusiyamız dövlət və cəmiyyət həyatının bütün sahələrini əhatə edən genişmiqyaslı hüquq islahatlarının əsası kimi çıxış etmişdir.

Bu gün fəxr hissi ilə deyə bilərik ki, ölkəmizi müstəqil dövlət quruculuğuna aparan keçməqəşli və şəərəfi yol Ulu öndərin 1993-cü ilin iyunun ayının 15-də xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qaydıısından sonra başlamışdır. Tarixə Milli Qurtuluş Günü kimi düşmüş bu əlamətdar hadisə təkcə Heydər Əliyev ömrünün deyil, həm də bütün tariximizin xüsusi mərhələsi, əsaslı dönüş nöqtəsi olmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə qaydıış ölkəmizin gələcəyi üçün böyük perspektivlər açmış, onun öz sözləri ilə desək “şah əsəri olan müstəqil Azərbaycanın qorunmasına, yaşamasına və dünya birliyinin bərabərhüquqlu üzvünə çevrilməsinə imkan vermişdir”.

Hər bir dövlətin müstəqilliyini şərtləndirən başlıca amillərdən biri onun xalqın iradəsinə əsaslanan, dövlət quruluşunu, əsas insan və vətəndaş hüquqlarını, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətini və dövlət həyatının digər fundamental məsələlərini özündə əks etdirən Əsas Qanununun - Konstitusiyasının mövcud olmasıdır. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan xalqının əbədiyaşar xilaskarı Heydər Əliyevin öz qətiyyəti, dərin zəkası və zəngin dövlətçilik təcrübəsi sayəsində 1994-cü ilin iyun ayında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin iclasında onun birbaşa sədrliyi ilə ölkəmizdə Konstitusiya layihəsinin hazırlanmasına məsul olan xüsusi komissiyaanın yaradıılması və fəaliyyətə başlaması barədə təleyüklü qərar qəbul olunmuşdur.

Qeyd edək ki, bu ali sənədin müasir dəyərləri özündə ehtiva edən mükməml formada qəbul olunmasını reallaşdırmaq üçün Ulu öndər layihənin hazırlanması zamanı onun hər bir müddəasını şəxsən nəzərdən keçirmiş, dövlətin gələcək taleyi, demokratik imici baxımından bu işə son dərəcə həssaslıqla yanaşmışdır. “Biz elə bir layihə hazırlamalı və nəhayət, elə bir Konstitusiyaya qəbul etməliyik ki, o, müstəqil Azərbaycan Respublikasında demokratik prinsiplər əsasında uzun müddət sabit yaşamasını təmin edən əsas qanun, tarixi sənəd olsun. Hakimiyyət bölgüsü, – ali icra, qanunvericilik, məhkəmə hakimiyyəti - bunlar hamısı xalqın iradəsinə söykənməli, seçkilər yolu ilə təmin olunmalıdır”, deyəən Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyasının hazırlanmasında həm ölkəmizin tarixi keçmişinin milli dəyərlərindən, həm də ümumbəşəri dəyərlərdən, dünyanın demokratik dövlətlərinin təcrübəsindən istifadə edilməsini mühüm vəzifə kimi irəli sürmüşdür. Konstitusiya layihəsi hazırlandıqdan sonra cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin iştirakı ilə onun açıq müzakirələrinin keçirilməsi bu ümumxalq əhəmiyyətli sənədin ən təkmil formada ərsəyə gətirilməsinə şərait yaratmışdır. Bütün müzakirələrin nəticəsi olaraq 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi yolu ilə müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyası qəbul olunmuşdur.

Heydər Əliyevin memarı olduğu Konstitusiyanın qəbul edilməsi xalqımızın dövlət müstəqilliyi tarixində konstitusionalizm məfkürəsinin qəti qələbəsini əks etdirən hadisə idi. Bununla ölkəmizin və xalqımızın dövlətçilik tarixinə yeni bir şanlı səhifə yazıldı, dahi rəhbər Heydər Əliyevin uzunmüddətli gərgin əməyinin məhsulu olan Konstitusiya öz demokratikliyi, humanistliyi və dolğunluğu ilə seçilərək ölkəmizdə vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi və müstəqil dövlətçiliyimizin tərəqqisi üçün hərtərəfli zəmin yaratdı, xalqımızın demokratik dövlət qurmaq və dünya arenasında layiqli yer tutmaq istəyini nümayiş etdirdi. Məhz bu tarixi hadisədən sonra Azərbaycanda hüquqi islahatlara başlanıldı. Ümummilli liderin dediyi kimi, “yeni Konstitusiya Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlətin qurulması, demokratik vətəndaş cəmiyyətinin yaranması üçün əsaslar yaratmış, bütün təminatları vermişdir. Bizim borcumuz bu təminatlardan, konstitusiyanın bizə verdiyi qanuni əsaslardan səmərəli istifadə etmək və ölkəmizdə hüquqi, demokratik dövlət yaratmaq, vətəndaşların, insanların hüquqlarının qorunmasını təmin etməkdən ibarətdir”.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında müasir sivil cəmiyyətin inkişaf istiqamətlərini müəyyənənləşdirən, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna imkan verən mütərəqqi ideya və dəyərlər geniş şəkildə öz əksini tapmış, insan hüquqlarının və azadlıqlarının təminatları müəyyən edilmişdir.

Demokratiya yolu ilə gedən Azərbaycan Respublikasında hakimiyyətin yeganə mənbəyinin Azərbaycan xalqı olması, sərbəst və müstəqil öz müqəddəratını və öz idarəetmə formasını müəyyən etməyən xalqın suveren hüququ kimi təsbit edilməsi, Azərbaycan xalqının Azərbaycan dövlətinə və onun qanunlarına təbə olan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarından ibarət olması milli Konstitusiyamızda öz əksini tapmışdır. Konstitusiyamızda ilk dəfə olaraq Azərbaycanın demokratik, hüquqi, dünyəvi, unitar respublika olması təsbit edilmiş, dövlət hakimiyyətinin konstitusiyaların bölünməsi prinsipi əsasında təşkili müəyyən olunmuş, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin qarşılıqlı fəaliyyət göstərməsi və öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqil olmalarına dair ayrıca müddəələr nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dövlətin hər hansı maraqlara deyil, məhz vətəndaşların mə

Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu

Bu gün biz Azərbaycanın bu günü, gələcəyi üçün çox mühüm bir sənəd – siyasi, hüquqi sənəd yaratmışıq. Bizim Konstitusiya layihəsinin ən mühüm əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, xalqımızın, respublikamızın tarixində bu, ilk, tamamilə sərbəst, müstəqil şəkildə yaranmış konstitusiyadır. Konstitusiya layihəsi indiyə qədər olan bütün konstitusiyaların, qanunların hamısından fərqlənir. Ona görə fərqlənir ki, bu, müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasıdır.

Heydər ƏLİYEV,
Ümummilli lider

nafeələrinə, azad cəmiyyətin aparıcısı olan şəxsiyyətin maraqlarına xidmət etdiyini ən yüksək səviyyədə bəyan etmişdir. Bu baxımdan, Konstitusiyamızın üçdəbir hissəsi əsas insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına həsr edilmiş, Əsas Qanunun ən böyük fəslə olan üçüncü fəsilə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının əsas prinsipi, onların reallaşdırılması mexanizmləri, habelə ayrı-ayrı hüquqların beynəlxalq standartlara müvafiq olaraq qanuni məhdudlaşdırılmasının yol verilən hədləri əks olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının qəbulu nəticəsində ölkəmizdə genişmiqyaslı qanunvericilik və məhkəmə-hüquq islahatları aparılmış, həmin islahatlar nəticəsində müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin yaradılması üçün zəruri qanunvericilik bazası formalaşdırılmış, yeni üçpilləli məhkəmə sistemi təsis edilmişdir ki, bu da vətəndaşların qanuni maraq və mənafələrinin ədalət mühakiməsi yolu ilə birinci instansiya, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələri tərəfindən daha etibarlı şəkildə müdafiə olunmasına öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Ötən dövr ərzində qanunvericilik sahəsində həyata keçirilən islahatların məntiqi davamı kimi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından qaynaqlanan bir sıra məcəllələr - cinayət, cinayət-prosessual, cəzaların icrası, mülki, mülki-prosessual, inzibati xətəlar, ailə, əmək, vergi, inzibati prosesual və digər məcəllələr, həmçinin “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında”, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında”, “Prokurorluq haqqında”, “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında”, “Polis haqqında”, “Əməliyyat-axtəri fəaliyyəti haqqında”, “Notariat haqqında” və bir sıra digər qanunlar qəbul edilmişdir.

Konstitusiyanın gətirdiyi əhəmiyyətli yeniliklərdən biri həmin dövrə qədər dövlətçilik tariximiz üçün səciyyəvi olmayan yeni bir institutun – konstitusiya nəzarəti təsisatının yaradıılması olmuşdur. Qeyd edilməlidir ki, konstitusiya nəzarətinin əsas məqsədi konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi və konstitusiya ilə təsbit olunmuş insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsidir. Bu baxımdan, ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanı olan Konstitusiya Məhkəməsi normativ-hüquqi aktların Konstitusiyaya və hüquqi iyerarxiyada özündən üstün qüvvəyə malik aktlara uyğunluğunun müəyyənənləşdirilməsi, insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı konstitusiyanın və qanunların şərh edilməsi, hakimiyyətlər arasında səlahiyyətlər bölgüsü ilə bağlı mübahisələrin həll edilməsi, seçkilərin nəticələrinin xübalanılması və təsdiq edilməsi kimi mühüm səlahiyyətlərə malikdir.

Konstitusiyamızın gətirdiyi digər transformasiyalardan biri də ilk dəfə yerli özünüidarəetmə orqanları olan bələdiyyələrin statusunun konstitusion səviyyədə təsbit edilməsi olmuşdur. Məhz milli konstitusiyamızın qəbulundan sonra Azərbaycanda ilk dəfə yerli özünüidarəetmə orqanı - bələdiyyələr yaradılmış və fəaliyyətə başlamışdır.

Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyasının qəbul edilməsi Azərbaycan Respublikasının

Konstitusiyasının 8-ci fəslində əks olunmuş müddəalar əsas götürülərək Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasının layihəsi hazırlanıb Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində iki dəfə səsə qoyulmuş, 29 dekabr 1998-ci ildə Konstitusiya Qanunu ilə təsdiq edildikdən sonra 8 yanvar 1999-cu ildə qüvvəyə minmişdir.

Tarixə Heydər Əliyev Konstitusiyası kimi daxil olan Əsas Qanunumuz demokratik, dünyəvi, hüquqi və unitar Azərbaycan dövlətinin əsaslarını təsbit edən mühüm və bitkin normativ sənəddir. Lakin global miqyaslı sosial-siyasi və hüquqi yeniliklərin baş verdiyi, təhlükəsizlik məsələlərinin ön plana çıxdığı, dövlət idarəçiliyinin modern və daha səmərəli üsullarının tətbiq edildiyi, qanunvericilik prosesinin daima inkişaf etdiyi, dinamik olduğu və dövrün tələblərinə uyğunlaşdığı zaman Konstitusiyaya əlavələr və dəyişikliklər edilməsi xüsusi əhəmiyyətə malik olur. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq arenaya inteqrasiyasının gücləndiyi və hüququn müasir inkişafı şəraitində konstitusiya islahatlarının aparılması zərurətə çevrilmişdir. Məhz bu zərurətdən qaynaqlanaraq 2002, 2009 və 2016-cı illərdə referendum keçirilməklə Konstitusiyamıza əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir.

Bu əlavə və dəyişikliklər, həmçinin seçki sisteminin təkmilləşdirilməsi, məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsi, ölkəmizin “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasına qoşulması, insan hüquqlarının daha səmərəli müdafiə edilməsi və dövlət hakimiyyəti orqanları arasında fəaliyyətin və qarşılıqlı əlaqələrin təkmilləşdirilməsi zərurətindən irəli gəlmişdir. Məhz həmin reallıqların nəticəsi kimi, 2002-ci il avqustun 24-də ölkəmizdə ümumxalq səsverməsi – referendum keçirilmiş, ilk dəfə Konstitusiyanın ümumilikdə 24 maddəsinə 31 əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Xalqın siyasi iradəsinin ifadəsi olan həmin referendum nəticəsində proporsional seçki sistemi ləğv olunmuş, müstəsna hallarda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərinin Milli Məclisin sədrinə deyil, Baş nazirə keçməsi proseduru müəyyən edilmiş, prezident seçkilərinin nəticələrinin sadə səs çoxluğu ilə hesablanması qaydası müəyyənənləşmiş, habelə, hökumətin Milli Məclis qarşısında illik hesabatla çıxış etməsi nəzərdə tutulmuş, vətəndaşlara Konstitusiya Məhkəməsinə birbaşa müraciət etmək imkanı yaradılmış və digər prinsipial məsələlər öz hüquqi həllini tapmışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə cəmiyyət həyatının bütün sahələrində əldə edilən uğurlar, sosial-iqtisadi islahatların dərinlənməsi, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının dövlət dəstəyi ilə əhatə olunması, məhkəmə-hüquq sisteminə həyata keçirilən köklü dəyişikliklər, bütövlükdə respublikanın həyatında baş verən fundamental yeniliklər Əsas Qanunumuzda yenidən bir sıra əlavə və dəyişikliklər edilməsini obyektiv tələbatə çevirmişdi. Bu məqsədlə 2009-cu il martın 18-də ölkəmizdə yenidən ümumxalq səsverməsi – referendum keçirilmiş, ikinci dəfə Konstitusiyaya 29 maddə üzrə 41 əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. 12, 15 və 17-ci maddələrə edilən əlavələr Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsini də dövlətin ali məqsədi kimi təsbit etmiş, ölkədə həyata keçirilən sosial-iyönümlü iqtisadi siyasətə, habelə uşaq hüquqlarının daha etibarlı qorunmasına təminatı gücləndirməklə bir sıra yeni normalara

konstitusion status vermişdir. 32-ci və 50-ci maddələrə edilmiş dəyişikliklər hər bir vətəndaşın şəxsi və ailə toxunulmazlığının daha etibarlı təminatına yönəlmışdir. 96-cı maddəyə qanunvericilik təşəbbüsü hüququ olan subyektlər sırasına Azərbaycan Respublikasının seçki hüququ olan 40 min vətəndaşı daxil edilmişdir. 67, 125, 129 və 131-ci maddələrə edilmiş əlavələr gəlincə, onlar məhkəmə təcrübəsi ilə bağlı bəzi hüquqi normalara konstitusion statusun verilməsi baxımından son dərəcə əhəmiyyətli olmuşdur.

2009-cu ildə gerçəkləşən konstitusiyaya islahatından sonra ölkənin ictimai-siyasi həyatında baş vermiş əsaslı dəyişikliklər – hüquq sisteminin müasirləşdirilməsi, demokratikləşmə prosesinin dərinlənməsi, qanunvericilik aktlarının təkmilləşməsi, təhlükəsizliyə dair məsələlərin yeni məzmun kəsb etməsi, dövlət təsisatlarının yenilənməsi, yerli özünüidarəetmə orqanlarının məsuliyyətinin artırılması və digər çoxsaylı mühüm proseslər Konstitusiyaya bir daha nəzər salınmasını, Əsas Qanuna müəyyən əlavə və dəyişikliklərin edilməsini obyektiv zərurətə çevirmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi məqsədi ilə ümumxalq səsverməsi (referendum) keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 26 iyul 2016-cı il tarixli sərəncamı ilə ümumxalq səsverməsi (referendum) 2016-cı il sentyabrın 26-na təyin edilmiş, həmin gün keçirilmiş ümumxalq səsverməsində (referendum) xalqımız tərəfindən Konstitusiyamıza təklif edilən dəyişiklik və əlavələr (23 maddəyə (9, 24, 25, 29, 32, 36, 47, 49, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 68, 71, 85, 89, 100, 101, 105, 121, 126) əlavə və dəyişikliklərin edilməsi, eləcə də yeni 6 maddənin (981, 1031, 1061, 1081, 1101, 1461) əlavə edilməsi) qəbul edilmişdir.

Qeyd edək ki, sözügedən konstitusion əlavə və dəyişikliklər cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələri – təhlükəsizlik və müdafiə, insan hüquq və azadlıqlarına dair normaların təkmilləşdirilməsi, xüsusi mülkiyyət ilə bağlı sosial öhdəliklərin nəzərdə tutulması, vətəndaşın informasiya təhlükəsizliyinin etibarlı mühafizə edilməsi, Milli Məclisin deputatlarının mandatından məhrum edilmə hallarına əlavələr edilməsi, MM-in buraxılması institutunun və vitse-prezident vəzifəsinin təsis edilməsi, yaş senzinin ləğvi nəticəsində vətəndaşların seçmək və seçilmək hüquqlarının tətbiq dairəsinin genişləndirilməsi, bələdiyyələrin məsuliyyətinin artırılması və digər mühüm məsələlər ilə bağlıdır.

Hazırda ölkəmizdə həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatları, qanunvericilik sahəsində əldə olunan nailiyyətlər mənbəyini Azərbaycan Konstitusiyasından alan möhkəm hüquqi bazaya malikdir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev ötən dövrdə qanunçuluğun təkmilləşdirilməsi işində qazanılan uğurları çıxışlarının birində belə ifadə etmişdir: “Keçən illər ərzində konstitusiya humanist, dinamik və realist bir sənəd olduğunu sübut etmişdir. Onun əhatə etdiyi bütün sahələrdə - hüquqi dövlət quruculuğu, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinin tətbiqi, siyasi həyatın demokratikləşdirilməsi, insan haqlarının və azadlıqlarının təmin olunması və sair ilə bağlı mühüm irəliləyişlər baş verir. Ölkəmizdə demokratik prinsiplər və dəyərlər, insan hüquq və azadlıqları getdikcə daha dolğun və real məzmun kəsb edir, vətəndaşların milli mexanizmləri təkmilləşdirilir, bu sahədə beynəlxalq təşkilatlarla səmərəli əməkdaşlıq həyata keçirilir”.

Bu gün böyük qürur hissi ilə söyləyə bilərik ki, möhkəm hüquqi bazaya malik olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hələ uzun illər Azərbaycan Respublikasının sabitlik şəraitində davamlı inkişafını təmin etməyə, müstəqil dövlətimizin demokratik inkişaf hədəflərini müəyyənənləşdirməyə, müstəqilliyimizi yaşatmağa qadir olacaq və Azərbaycan xalqına xidmət edəcəkdir.

Yunis XƏLİLOV,
Naxçıvan Dövlət Universitetinin İctimai hüquq kafedrasının müəllimi